

УДК 911.3:378.4(477.85-25)''1918/1940''

ОЦІНКА ВНЕСКУ РУМУНОМОВНИХ УЧЕНИХ У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ (НА МАТЕРІАЛАХ ЧЕРНІВЕЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ)

Єремія Г., Руденко С.

Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича

Висвітлено історію розвитку географічної науки в Чернівецькому університеті в румунський період. Здійснений ґрунтовний аналіз наукової діяльності румуномовних учених. Показано їхній напрям досліджень та внесок у розвиток географічної науки України.

Ключові слова: Костянтин Братеску; Костянтин Гурмузакі; Траян Штефуряк; Михайл Гушуляк; Буковина.

Вступ. В умовах європейського поступу України, взаємонаближення та взаємозбагачення культур народів-сусідів, їх взаємовигідного співробітництва у найрізноманітніших сферах діяльності, як ніколи раніше, важливим і актуальним є вивчення внеску іншомовних науковців у пізнання географії української держави. Одним з найменш досліджених у цьому напрямку питань є оцінка внеску румуномовних учених у розвиток української суспільної географії. Цьому і присвячена дана робота.

Формулювання цілей статті. Метою роботи - дослідження розвитку географічної науки у Чернівецькому університеті через призму аналізу та оцінки внеску румуномовних вчених у розвиток географічної науки України.

Виклад основного матеріалу. Серед найвідоміших румуномовних науковців які цікавилися географією України були Костянтин Братеску, Костянтин Гурмузакі, Траян Штефуряк, Михайл Гушуляк та інші.

Євген Ботезат (1871-1964) народився 15 березня 1871 року в селищі Терблеча, на Україні. Свої дослідження в галузі природничих наук почав з німецького університету в Празі. Тут, у 1897 році стає асистентом Зоологічного Інституту. У 1898-1919 роках працює професором у галузі природничих наук чернівецької школи. З 1907 року стає доцентом Чернівецького університету. У 1919 році отримав ступінь професора у галузі зоології Чернівецького університету. З часом стає деканом філософського а пізніше географічного факультетів. Наукові дослідження професора присвячені зоологічним ресурсам, екології, етології. Праці вченого були цікавими не тільки для вітчизняної науки а й для зарубіжної. Чимало його праць були опубліковані в багатьох закордонних журналах, в основному німецькою мовою.

Професор Євген Ботезат здійснив екологічно-географічні дослідження лісових екосистем Буковини, її флори та фауни. Він вивчав диких тварин та їх природне середовище: кабанів, оленів, козуль, ведмедів, вовків тощо як основу мислив-

ських ресурсів. Також досліджував та описував значення птахів для природного біологічного середовища. Розкрив значення біологічного балансу в природі а також значущість екологічно-чистого середовища для розвитку екосистеми та людини загалом. Основні праці: *Gestaltung und Klassifikation der Geweihe des Edelhirsches nebeneinander die Stärke des Karpatenhirsches;* *Unter suchungen über die Hyperplasie an Rehge weihenmit Beruckeichtigung der ubrigen Cerviden;* *Die Bedeutung des Hirsthgeweihes ale Schreckwaffe;* *Neuesausdem Leben des Wolfes und Wildschweiner;* *Poten ialulcerbilor din pdurile Fondului Bisericesc din Bucovina.*

Одним з основних напрямів його досліджень є охорона природного середовища та прийняття певних заходів у цій галузі. У роботі під назвою „*Die Edelhirsche und das Kronenge weihunt erokologischen Gesicht spunkten*” Євген Ботезат описує з точністю породи дворянських оленів, їх значення для розвитку екосистеми лісів та досліджує їх розмноження у порівнянні з екологічними змінами навколишнього середовища. Досліджуючи цих тварин, чудових представників лісової фауни, мисливських ресурсів, професору Євгенові Ботезату вдалося виділити два різновиди цього виду, а саме оленів *lidvan* та оленів *ragazan*. Вид *lidvan* - кремезний, з темно-коричневими рогами. Ареал його поширення в основному - це гірські місцевості. Вид *ragazan* – трохи менший, з великими світло-коричневими рогами, який віддає перевагу горбистим місцевостям. У цій роботі професор дійшов висновку, що, умови навколишнього середовища мають величезне значення для «абитування» благородного оленя, і в цілому для тварин і організмів". У своїй роботі, „*Insemnateabiologica acantatuluipasarilor*”, професор досліджує значення пташиного співу для розвитку екосистеми, а також екологічне значення цього. Значення фауни для лісових екосистем, охорона і збереження навколишнього природного середовища як національного багатства були описані у роботі „*Vanatoareacafactordecultura sicivilizatie*”.

Цікаво, що ця робота охоплює не тільки проблеми мисливських ресурсів, мисливства, а й торкається таких тем як еволюція, мутація, генетика тварин, екологічне та біогеографічне середовища їх розповсюдження. Також у роботі розкривається екологічне значення річок, ставків та озер.

Костянтин Бретеску народився 30 вересня 1882 року в селі Кишла, Тульчинського району Румунії. З 1924 р. до 1939 р. жив та працював у Чернівцях. У 1920р. заснував „Організацію з культурних питань”, яка випускає до друку першу культурно-провінційну газету „AnaleleDobrogei”. У цій газеті були висвітлені тогочасні історичні, культурні, економічні, політичні проблеми міста. 1 вересня 1924 р. К. Бретеску призначений професором кафедри географії Наукового факультету Чернівецького університету. Згодом стає деканом цього ж факультету (1930-1932 рр.). Професор працював у таких напрямках, як: загальна географія, методологія географії та порівняльна геоморфологія. У складі кафедри географії функціонував також Інститут географії, директором якого був К. Бретеску. Під час чернівецького періоду К. Бретеску відзначився як цінний викладач Вільного товариства румунської культури та літератури на Буковині. Полюбив Буковину, добре пізнав її історію, географію та культуру. Заснував у Чернівцях філію Румунського географічного товариства. Основні його праці: “Popula-tiaregiunii Cernauti” - досліджує населення Чернівецького району, відмінність між населенням передгірної зони та гірської зони, їх побут, звичаї, причини міграції та густоту населення; “Poartade-laCernauti” [2] - у даній роботі професор досліджує масиви Цецина та Берда, їхню еволюцію, геоморфологічну будову, перспективи; “Citevacaptari quaternarein Bucovinasi Pocutia” характеризує гідрологічні особливості регіону, долини тераси річки Черемош та характеристику річки взагалі. Також автор описує сумарну гідрологічну картину регіону [1].

Особливу увагу проф. Костянтин Бретеску приділив одній з гілок географії – геоморфології з точки зору впливу рельєфу на господарську діяльність. Багато його праць, у яких висвітлено еволюцію, структуру, характеристику різних форм рельєфу мають вагоме значення для географічної науки. Йдеться про такі його розробки, як: „Озеро Мангалія”, „ОзероТашоул”, „Земля Доброгії”, „Ворота Чернівців”, „Долина Дністра”, „Асиметрія долин” та інші. На базі різних геоморфологічних досліджень (давніх і теперішніх тектонічних рухів) проф. К.Бретеску пояснив деякі аспекти еволюції рельєфу регіонів Причорномор’я. Особливу увагу автор приділив вертикальним рухам суші та води,

які можуть бути додатними, тобто такі, що піднімаються, або від’ємними - такі, що опускаються. За К.Бретеску, ці рухи відбуваються під впливом різних факторів, але одним з найголовніших серед них є кліматичний. Цей факт він пояснив таким чином: під час Льодовикового періоду велика кількість води з морів та океанів акумулювалася у льодовики, що спричинило деградацію морів та океанів (зменшився обсяг води). Регіони, на яких сформувались льодовики, були затоплені, а інші регіони, під впливом різних рухів земної кори, піднімалися (виходили з води). У Післяльодовиковий період ці феномени відбувалися навпаки: завдяки потеплінню та сухому клімату льодовики почали танути, а рівень води у морях та океанах - піднявся і під впливом різних рухів землі, деякі регіони були затоплені. У такий спосіб проф. К. Бретеску дослідив і пояснив зміни рівня води Чорного моря та проаналізував стадії його еволюції. Він дослідив ерозійні та акумуляційні процеси Західного регіону України з точки зору їх впливу на господарську діяльність [2].

Таким чином, праці проф. К.Бретеску відкрили нові можливості та нові ідеї при вивченні різних форм рельєфу, епірогенетичних та тектонічних рухів, що дали можливість досліджувати феномени, які відбулися на різних територіях за різні періоди. Вагомий внесок проф. К.Бретеску зробив і в розвитку географії Буковинського краю та геоморфології загалом.

Костянтин Гурмузакі народився 3 жовтня 1863 року у селі Чорнівка, що на Буковині. Після закінчення Чернівецького та Віденського університетів, присвятив себе науковій діяльності, зокрема у галузі ентомології, геоботаніки, біогеографії зокрема, зоо- та фітогеографії. За свої наукові заслуги, які вже у 1919 році принесли йому почесне звання члена Румунської Академії, Чернівецький університет у березні 1931 року присуджує йому звання ‘doctorhonoriscausa’, а через місяць Костянтин Гурмузакі обіймає посаду професора на новій кафедрі «Ентомології та біогеографії». Заснував музей та ентомологічну лабораторію [3].

Костянтин Гурмузакі дуже цікавився Буковиною і присвятив її опису багато праць. На початку професор колекціонував жуків та метеликів, а пізніше почав досліджувати флористичні ресурси регіону та фактори, що впливають на індивід зокрема, та на фауністичні ресурси Буковини загалом. В даному регіоні вичленюються три зоогеографічні зони, і саме ця варіація на такій маленькій території й притягує К. Гурмузакі, який порівнює метеликів цих фауністичних зон (понтійська, балтійська, альпійська). Основні його праці: “DieSchmetterlingder Bucovina”.

У даній роботі описується зв'язок між геологією, кліматом, розповсюдженням рослин та тварин, флористичними та фауністичними ресурсами взагалі та на території Буковини; "Beitrage zur Kaferfauna der Bucovina und Nordrumaniens Entomol" - опис місцевостей з географічної, геологічної та фауністичної точки зору; "Нові дослідження фауністичних співвідношень на Буковині"- характеристика фауністичних, геологічних, кліматичних факторів та їх вплив на структуру і продуктивність фауни Буковини [4].

Михай Гушуляк - відомий румуномовний ботанік і діяч охорони природи, член-кореспондент Румунської Академії Наук, народився в 1887 р. в селищі Луковице, поблизу Чернівців. Навчався в Чернівецькій гімназії, закінчив Чернівецький університет в 1911р., отримавши диплом природознавця. Захистив докторську дисертацію в 1919р., підвищував свою кваліфікацію в університетах Відня і Праги, з 1918р. став професором ботаніки Чернівецького університету, завідував ботанічним садом Чернівецького університету. У 1937 р. був обраний членом-кореспондентом Румунської Академії наук. М. Гушуляку належить гербарій, який зараз є одним з найбільших в Румунії. М. Гушуляк по праву вважається піонером охорони природи Буковини. У 1921 р. він звернувся в органи Румунії щодо проведення аграрної реформи про заповідання і виділенні Чернівецькому університету трьох природних об'єктів. Один з них, біля села Боянчук Заставнівського району, знаходиться на території нинішньої Чернівецької області та є першим заповідним об'єктом в цій області. Ще два ботанічних об'єкта за пропозицією М. Гушуляка були заповідані в Чернівецькій області в 1930 р. У 1940 р., коли Північна Буковина була приєднана до України, М. Гушуляк, як і багато інших румунських вчених, переїхав із Чернівців у Бухарест, де став працювати в місцевому університеті та ботанічному саду.

М. Гушуляк-один з авторів 12-томного фундаментальної праці "Флора Румунії", одного з кращих в Європі. Помер вчений у 1960 р. [6].

Траян Штефуряк народився 18квітня 1908 року у місці Кимпулунг (Сучава). Тут же закінчив початкову школу (1915-1920) та лицей "Драгош Воде" (1921-1930). З 1930-1934 навчався на факультеті природничих наук, Чернівецького університету, отримавши диплом з відзнакою. Його вчителями були: М. Гушуляк, К. Гурмузакі, Е. Ботезат, О. Марку та інші. Він був випускником Семінару вчителів Чернівецького (1934). 11 червня 1940 отримав докторську ступінь у Чернівецькому університеті, захистивши дисертацію на тему "Екологічні та ісоціальні дослідження лісу

Стегіоара (Буковина)", під керівництвом професора М. Гушуляка. Це була перша робота у цій галузі на факультеті. Ступінь доцента отримав у 1965 році в Бухаресті [11].

Працював Т. Штефуряк спочатку як учитель середньої школи (1935-1940) з природничих наук, географії, фізики, хімії, математики; в ліцеях та гімназіях міста Чернівці, працюючи одночасно у Ботанічному Інституті. В 1940-1973рр. - асистент на факультеті біології Чернівецького університету а також на біологічному факультеті Бухарестського університету (1940-1973). За ці роки він пройшов усі рівні ієрархії від асистента до завідувача кафедри: асистент (1941), кандидат наук (1949), доцент (1950), професор (1963), завідувач кафедри (1968), професор консультант, науковий керівник, доктор ботаніки. За цей період зробив вагомий внесок у розвиток географічної науки. Його основні праці про роль, популяцію мохоподібних в певних екосистемах, звернувши увагу на склад і структуру мохового шару, рослинності а також живності (водорості, гриби, лишайники тощо). Також зробив багато наукових досліджень певних районів - Буковини, Марамурешу; досліджень у різних районах Карпат; досліджень у галузі еволюції рослин (talofites та cormophytes), досліджень ендеміків рослин-реліквій (briofites, cormophytes). Були цікавими для нього дослідження боліт. Вчений хотів дізнатися про подібність та відмінність флори і фауни у болотах Добруджії, Марамуреш і Буковини. Т. Штефуряка цікавили такі види мохоподібних як *Polytrichum*, *Oligotrichum*, *Cochleariapyrenaica*, *Cochleariapirenaica* тощо. Досліджував деякі спеціальні види реліктових мохів: *Sphagnumwulfianum*, *Helodiumlanatum*, *Aulacomniumturgidum*, *Bucegiaromanica*, *Flotoviana Moerckia*, *Carex*, *Salix*, *Cochleariatio* тощо. Основні його роботи: біологічне різноманіття мохоподібних *Drepanocladus*, *Philonotis*, *Polytrichumnorvegicum*; основні фізіологічні аспекти проростання насіння сеgetальних і рудеральних рослин, водоростей і мохів; екологічна роль мохоподібних в природі і в господарській практиці (торфу), їх роль в економіці (промисловість, сільське господарство, лісове господарство, медицині). Його дослідження часто використовуються у роботах та дослідженнях вчених-ботаніків із-за кордону. Із приблизно 300 досліджень і статей найвидатнішими є біогеографічні: "Екологічні та соціологічні дослідження мохоподібних лісу Стегіоара (Буковина)", "Пасовища гір Бучеж", "Біологічні дослідження деяких рослинних утворень в Румунії", "Еволюція рослин відображених в останніх роботах з ботаніки", "Характеристика мохоподібних в Румунії: Добруджа".

Траян Штефуряк був великим дослідником історії геоботаніки, проаналізував деякі роботи у області біогеографії багатьох як румунських, так і інших вчених, які стосуються збереження природних заповідників та пам'яток природи, збагачуючи при цьому науку у цій галузі для збереження генофонду рідних земель, особливо Буковини, Марамурешу та Карпат. Він був ініціатором досліджень цих територій з 1953 року, оголосивши, що тут є рідкісні види мохоподібних які знаходяться під загрозою зникнення. Також вчений здійснив дослідження у галузі раціонального використання природних ресурсів, досліджував ботанічні музеї та їх колекції. Помер Т.Штефуряк 4 жовтня 1986 року в Бухаресті та був похований на рідній землі у м. Кимпулуг (Сучава) [7].

Міхай Беческу (1908-1995) народився в с.Броштяни, середню освіту отримав у Кишиневі, а вищу в Яссах. Присвятив свою наукову діяльність галузі океанології. Основні праці у галузі водних ресурсів, гідрології: „Mysidaceeledinapeleromanesti, studiutaxonomic, morfologic, biogeografic sibiologic”, „Urmedefauna marina inapele Dunariila Cazane si Portilede Fier”, „Pestiasacum iivede taranulpescaroman”, „Myscideleponto-caspienedepecoastele Anatoliei”, „Cumaceiidinapeleromanesti”. Був гідрологом який опублікував першу монографію присвячена опису річки Дунай, в 1967 році. Вчений працював у якості керівника, вченого секретаря різних міжнародних наукових заходів, присвячених гідрології, водним ресурсам, особливо дослідженню Чорного моря. Більшість праць вченого присвячені дослідженню екологічних проблем моря. Міхай Беческу досліджував флористичні та фауністичні ресурси глибин Дунаю, вплив різних факторів, гідротехнічних споруд на морські прибережні води Чорного моря.

Висновки. Історія розвитку географічної науки, зокрема суспільно-географічної науки, румуномовними вченими в ЧНУ досить цікава. Важливою для дослідження історії української

географії та географії України є періодизація їх розвитку. Так, розвиток географічної науки в Чернівецькому університеті пройшов декілька епох : австрійська, румунська, радянська, розвитку за часів незалежності. Для історії географії як науки особливе значення має дослідження джерел географічної інформації і персоналій. Досліджуючи розвиток географічної науки за часів румунського періоду, можна побачити, що румуномовні вчені-географи не залишалися байдужими до української географії. Про це свідчить їхній історичний внесок у розвиток ресурсних напрямів географічної науки як Чернівецького університету, так і України загалом.

Список літератури

1. Anuaruluniversitatii din Cernauti / Anul de studii 1923-1924. - Cernauti:Editurauniversitatii, 1924.
2. Anuaruluniversitstii din Cernauti 1926/27-27/28. - Cernauti:Editurauniversitatii, 1928.
3. Anuaruluniversitstii din Cernauti 1929-1932. - Cernauti:Editurauniversitatii, 1932.
4. Bejenaru P. Biologi de seama din Bucovina / P. Bejenaru. - Editura "Tara Fagilor", Suceava, 1994. - p. 87-93.
5. Buletinuluniversitstii din Cernauti 1931-1933. - Cernauti: Editurauniversitatii, 1933.
6. Dictionarromin-ucrainean; Румунсько-український словник// Edituradidacticasipedagogica. R.A. Bucuresti - Rominia; EdituraAlexandru cel Bun Cernauti - Ucraina.
7. Gratian J. Un om de tiina: Traian Stefureac / J. Gratian // Bucovina forestiera - 1999, nr. 1-2 (versiunea on-line, accesata la 21.04.2010).
8. Gusuleac M. Fanateleseculare din Bucovina siconservare alorca monumente naturale / M.Gusuleac. - Cernauti: Ochrotieranaturii, 1921. - p. 154.
9. Sbiera I. EnciclopediaRomana / I. Sbiera. - 1900, II. - p. 736-739.
10. Nistor I.Zeceani de viata a Univesritatii din Cernauti / I. Nistor. - Cernauti:Junimealiterara, 1930. - p. 387-398.
11. Toma N., Mohan Gh. Hommage au Professeur Dr. Traian I. Stefureac a l'ocassion de son 60-e anniversaire / N. Toma, Gh.Mohan - Paris: Revue Bryologique et Lichenologique, T.XXXVI, 1968. - p. 300-303.

Еремия А. Руденко С. Оценкавкладарумуномовнихученых в развитииукраинскойгеографической науки (на материалах Черновицкогоуниверситета). Освещена история развития географической науки в Черновицком университете в румынский период. Осуществлен подробный анализ научной деятельности румуноязычных ученых. Показано направление их исследований и вклад в развитие географической науки Украины.

Ключевые слова: Константин Братеску; Константин Гурмузаки; Траян Штефуряк; Михай Гушуляк; Буковина.

Eremyia H. Rudenko S. Assessment of the contribution of Romanian scientists in the development of Ukrainian geography (for example, Chernivtsi University). The article highlights the history of development of geographical science in the Chernivtsi University in the Rumanian period. Conducted thorough scientific analysis of Romanian scientists. Showing their area of research and contribution to the development of geography Ukraine.

Key words: Bratescu Constantine; Constantine Hurmuzaki; Traian Shtefuryak; Mihai Hushulyak; Bukovina.